

Neil Smith

over de revanchistische stad

Analytische begrippen zijn doorgaans droog en saai. Ze moeten enkel iets verduidelijken en vooral geen politieke vooringenomenheid suggereren. 'Revanchisme' is duidelijk een uitzondering. Een succesvolle uitzondering: sinds Neil Smith, hoogleraar aan de City University of New York, het begrip introduceerde, heeft het in snel tempo zijn weg gevonden naar academische publicaties en vormt nu vast onderdeel van het jargon van kritische stadsonderzoekers en geografen.

BEN DERUDDER & JUSTUS UITERMARK

Lange tijd was Neil Smith eerst en vooral een analyticus die het gentrification-proces in Amerikaanse en Europese steden ontleedde met behulp van een marxistisch geïnspireerd analysekader. In zijn ogen wordt de stad vooral gevormd voor en door kapitaalbewegingen. Woonvoorkeuren spelen in zijn structuralistische pleidooi een ondergeschikte rol. Als criticaster van individualistische en voluntaristische analyses deed Smith heel wat stof opwaaien in academische kringen, maar sinds halverwege de jaren negentig is hij pas echt fel geworden. Gentrification is voor hem niet langer een op zichzelf staand ruimtelijk proces, maar onderdeel van een grote beweging richting neoliberale stedelijkheid.

Om duidelijk te maken wat het neoliberalisme voor stadsbewoners in petto heeft, schuwt Smith geen grote woorden. In één artikel stelt hij dat er inmiddels sprake is van wereldwijde 'sociale zuivering' van stedelijke binnensteden en roept daarmee direct beelden op van burgeroorlogen op de Balkan of in zwart Afrika.

In een ander artikel verhaalt hij van de arrestatie van Abner Louima, een uit Haïti afkomstige New Yorker. Louima werd na zijn (onterechte) arrestatie mishandeld door vier agenten en verkracht met een gummiknuppel. Ondertussen riepen de agenten dat de 'tijd van Dinkins' voorbij was en dat het nu de 'tijd van Giuliani' was. Volgens Smith markeert dit incident de overgang van een liberale stedelijke politiek naar een revanchistische stedelijke politiek. De zwarte, Democratische burgemeester Dinkins had nog een halfslachtige poging gewaagd stedelijke problemen op te lossen met sociale maatregelen, maar onder de Republikeinse Giuliani werden snel de contouren zichtbaar van een nieuw regime. De nieuwe politiestrategieën werden het meest expliciet uiteengelegd in Police Strategy number 5, een coproductie van Giuliani en zijn politiechef. In dit document staat orde centraal. Het stedelijke landschap moet schoongemaakt worden en het stadsbestuur heeft de morele plicht zich tegen eenieder te keren die het cosmetische beeld van een ordentelijke stad aantast, variërend van scheurende fietsers tot louche straatverkopers. Vooral daklozen zijn een doelwit: 'don't give them your money' schreeuwen bordjes in de metro je tegemoet. Tijdens de jaarlijkse bijeenkomst van de Amerikaanse geografen in Denver spraken we met Smith.

Waarom was het nodig een nieuw begrip – 'revanchisme' – te introduceren?

"Het idee om te spreken van 'revanchisme' rijpte in het midden van de jaren negentig. Ik vond het nodig om te reageren op de gestaag groeiende onverschilligheid in de academische wereld ten aanzien van het lot van daklozen. Het gebeurde steeds vaker dat onderzoekers het eigenlijk wel begrijpelijk vonden dat daklozen moesten wijken voor gentrification. Voor mij was dat een reden om het debat op scherp te zetten.

De keuze voor de term 'revanchisme' zelf heeft weer zijn wortels in de wijze waarop de in 1994 aan de macht gekomen Giuliani omging met daklozen. Wat startte als een reactionaire schoonmaakactie van de straten van New York evolueerde langzaam naar een veel bredere beweging waarbij voornamelijk rechtse politici daklozen zagen als een probleem en gentrification als een oplossing. Zij wilden de stad heroveren op gemarginaliseerde groepen. De ondertitel van het pamflet waarin

Giuliani zijn beruchte 'zero tolerance'-aanpak uiteenzette spreekt boekdelen: 'Taking back the public spaces of New York City'."

Maar verdringing en ongelijkheid zijn toch niet nieuw. Vanwaar dan een nieuw concept?

"Tot de jaren zeventig toonde zowat elke indicator dat de ongelijkheid in New York min of meer op hetzelfde niveau bleef. Daarna is er sprake van een continue uitdieping van de maatschappelijke en economische ongelijkheid. Dat is vanzelfsprekend de essentie. Maar als sociaal-geograaf wil ik natuurlijk ook weten hoe dergelijke ongelijkheid zich ruimtelijk manifesteert. Daarom doe ik onderzoek naar gentrification en de manier waarop die gelegitimeerd wordt en bij dat onderzoek komen ingrijpende veranderingen aan het licht.

Neem bijvoorbeeld Penn Station, het belangrijkste treinstation in New York City. Tot het begin van de jaren negentig hingen daar veel daklozen rond, zonder dat de politie ze lastigviel. Met Giuliani's 'zero tolerance'-beleid veranderde dat. Nu zie je dat de politie zonder

Tot begin jaren negentig hingen er veel daklozen rond op Penn Station, New York (Foto Leif Knutsen, vrijgegeven onder GFDL)

aanwijsbare reden daklozen op brute wijze uit het station zet. Het hoofd van de politie heeft in 1997 zelf aangegeven dat hij vond dat het beleid evolueerde in de richting van een politiestaat. Zo'n opmerking geeft aan dat er meer aan de hand is dan een volgend rondje verdringingsprocessen."

'Pre-emptive strike'

En waar komt die ideologie vandaan? Vanwaar die plotselinge omslag?

"Angst. Er wordt voornamelijk een zondebok gezocht omdat de mensen bang zijn. In de jaren tachtig waren er in New York gemiddeld bijna 2200 moorden per jaar en nu zijn er dat gemiddeld nog 650. De slachtoffers van die moorden vinden we bovendien helemaal niet terug bij de blanke middenklasse, maar vooral in de lagere sociale klassen. Toch is de middenklasse banger geworden.

Giuliani's 'zero tolerance'-beleid veegde de straten van New York schoon van alles dat enigszins 'anders' is. (Foto Leif Knutsen, vrijgegeven onder GFDL)

Er is een disproportionele verhouding tussen de bestaande angst en de ware omvang van de veiligheidsproblemen waarmee mensen geconfronteerd worden. De echte oorzaken van al die angst en die onzekerheid blijven hierdoor buiten schot, met name de grote economische onzekerheid. De bewoners van Harlem en de Bronx hadden natuurlijk altijd al te kampen met die onzekerheid, maar de blanke middenklasse niet. Voor deze groep was de economische onzekerheid volkomen nieuw en dat wordt als zeer bedreigend ervaren.

Ik wil de situatie van vroeger niet idealiseren. Het is helemaal niet zo dat er vroeger veel begrip was voor de moeilijke situatie van daklozen, maar er is niettemin een verschuiving merkbaar van gedogen naar een situatie waarin daklozen en iedereen die enigszins 'anders' is de verpersoonlijking worden van alle mogelijke problemen. De blanke middenklasse is minder tolerant geworden ten aanzien van migranten, homo's, feministen en daklozen.

Ondertussen is die angst en onzekerheid, die voor het eerst duidelijk werd in de belangrijkste steden in de wereld-

economie, uitgegroeid tot een mondiaal fenomeen. De idee van de 'pre-emptive strike' uit angst, de ideologie waar het volledige buitenlandse beleid van Bush op gebaseerd is, werd bijvoorbeeld voor het eerst angewend tijdens de begin-dagen van Giuliani. Met zijn 'pro-active policing' valt hij groepen aan nog voordat ze zich hebben schuldig gemaakt aan criminaliteit."

De middenklasse is dus bang, maar weet niet waarom. Ouderwetse Marxisten spreken dan van 'vals bewustzijn': de Marxist weet dat de heersende klassen het probleem zijn, de normale mensen zijn daar nog niet van doordrongen.

"Ach, als je het zo wilt noemen, waarom niet? Ik ben wel Marxist, maar geen fan van de notie 'vals bewustzijn'. Dat begrip leert ons weinig, vind ik. De essentie is dat er economische onzekerheid is die gesublimeerd wordt in angst en, vervolgens, het zich afzetten tegen alles wat 'anders' is. De heersende klassen zijn erin geslaagd om veel migranten binnen te laten om de lonen laag te houden en in die zin is die instroom erg

Daklozen zijn vaak het doelwit van revanchistisch beleid. (Foto Colin Gregory Palmer)

effectief. Maar dat de daklozen en nieuwe migranten door de middenklasse als een bedreiging worden gezien, dat is niet correct. Je kunt dat eventueel een vals bewustzijn noemen, maar je hebt dat concept niet nodig om te begrijpen wat er aan de hand is.

Overigens wisten de meeste mensen op een gegeven moment best wel wat gentrification betekende. Dat was een probleem voor degenen die ervan profiteerden. De 'Real Estate Board' van New York plaatste tot tweemaal toe een paginagrote advertentie in de 'New York Times' waarin retorisch de vraag werd gesteld: 'Is gentrification a dirty word?' Gentrification verwijst naar 'gentry', wat duidelijk maakt dat het in essentie om een klassenstrijd gaat in een kapitalistisch georganiseerde maatschappij.

Tegenwoordig gebruikt men daarom liever andere woorden. Nu wordt veel gepraat over een zogenaamde 'stedelijke renaissance' waardoor het lijkt alsof de huidige processen wenselijk, democratisch of zelfs noodzakelijk zijn."

Nieuwe 'gentrifiers'

Met het begrip revanchisme lijkt het alsof de 'gentrifiers' tegenover de lagere klassen staan. Vaak zijn ze toch ook juist solidair?

"Het hangt er maar van af van wat je bedoelt met 'gentrifiers'. Voor mij zijn dat in essentie de actoren die rechtstreeks ingrijpen in het stedelijke landschap met het oog op het zogenaamd 'herwaarderen' van buurten. Het zijn actoren die kapitaal willen verwerven

door het inpalmen van woonzones. Een analyse van gentrification laat zich daarom niet verengen tot de vraag wie waar woont. Het is het proces waarbij met het oog op kapitaalaccumulatie de speelruimte van zwakkere groepen op de woningmarkt systematisch wordt ingeperkt. Eén van de slogans van de radicale anti-gentrification-beweging was indertijd 'Die, yuppie scum!', maar dat is behalve een wervende slogan voornamelijk een slechte analyse. De echte vraag is hoe het kapitalisme een situatie creëert waarin de woningmarkt zo wordt gestructureerd dat er bijna geen andere opties meer zijn dan passief meewerken aan gentrification. De vraag is dus: wie zijn er tegenwoordig de belangrijkste 'gentrifiers'? Soms zijn dat lokale bedrijfjes die investeren in vastgoed en soms zijn dat – net als in vorige gentrificationgolven – individuen die een huis kopen. Maar vandaag zijn het toch steeds meer multinationals die op grote schaal op speculatieve wijze volledige wijken naar hun hand zetten. Dat betekent dat mensen die binnenkomen in zo'n reeds gerenoveerde buurt voor mij niet langer de echte 'gentrifiers' zijn.

Hiermee is de rol van de klassieke 'gentrifiers', zoals alleenstaanden en studenten, ambivalent geworden. Ze zijn minder actief in de zin dat ze minder rechtstreeks participeren in verdringing, maar nog steeds even actief in de zin dat zij inspelen op de situatie die gecreëerd wordt door multinationals. Ook werken ze mee door een revanchistische politiek te eisen. Als je een anatomie wilt maken van gentrification in een stad als het huidige New York, moet je je richten op een nexus van belangen van multinationals, reactionaire politici en de middenklasse: samen vormen zij de belangrijkste actoren van het revanchisme."

In dit interview heeft u over revanchisme gesproken als ideologie, beleidsoptie, als een algemeen en moeilijk te vatten mondiaal sentiment en als een specifieke vorm van gentrification. Dat is heel wat. Misschien zelfs teveel voor een wetenschappelijk concept?

“Revanchisme is inderdaad al die dingen, allemaal tegelijkertijd. Kijk, de realiteit van verdringing en uitsluiting is misschien complexer dan ooit, maar dat betekent nog niet dat de concepten die de realiteit proberen te vatten noodzakelijkerwijs chaotisch zijn. Als je het in de jaren zestig over gentrification had, dan was het duidelijk wat daarmee bedoeld werd: kleine Victoriaanse huisjes die door individuen met wat kapitaal een grondige opknappbeurt kregen. Zo simpel is het nu echter niet meer. Gentrification is horizontaal en verticaal uitgediept. Horizontaal in de zin dat het fenomeen is doorgedrongen tot perifere gebieden en verticaal in de zin dat het gestuurd wordt door multinationals in plaats van door individuen. Dat betekent echter niet dat de achterliggende dynamiek die gevat wordt door concepten zoals ‘gentrification’ en ‘revanchisme’ meteen ook chaotisch wordt. De processen die we vandaag voor ons zien vinden nog steeds hun oorsprong in tegenstellingen die gegeneerd worden door een kapitalistische productiewijze. Ondanks een toegenomen complexiteit hoeven dergelijke concepten dus niet chaotisch te worden. Alhoewel gentrification volgens mij het meest adequaat in termen van revanchisme gedeut kan worden, gaat het nog steeds om een analyse van veranderingen in de stad in termen van een klassenstrijd – daar is niets chaotisch aan.”

Als wetenschapper ontsnapt u zelf niet aan de zaken die u beschrijft. De luxe van het hotel waar dit congres plaatsvindt, steekt schril af tegen het lot van de daklozen die in deze ‘geherwaardeerde’ buurt rondlopen. Hoe gaat u daarmee om?

“Ik vind het altijd moeilijk om daklozen te zien, hier én elders. Ik geef geld aan daklozen en mensen die bedelen in de straten. De kans bestaat inderdaad dat ze er bier of whisky mee gaan kopen, maar wat dan nog? Het is niet aan mij om moraalridder te spelen over wat ze met dat geld doen. Als je wanhopig genoeg bent om te bedelen, dan zegt dat iets en ik heb een mooi salaris dus geef ik gewoon geld. En wat de conferenties betreft: ik besef dat ik meewerk aan verdringingsprocessen, maar dat valt nauwelijks te vermijden. Je moet ergens slapen en je moet ergens eten. Wat moet je doen? Niet komen en zwijgen over wat je over revanchisme en gentrification te

zeggen hebt? Dat is evengoed een slechte keuze. Er zijn wel alternatieven, maar te weinig. Een interessant voorbeeld zijn de conferenties van de ‘International Critical Geography Group’. We komen samen in minder voor de hand liggende plaatsen en we zorgen er steeds voor dat de aangeboden slaapplekken betaalbaar zijn en niet bijdragen aan ‘city boosterism’. In 2002 kwamen we bijeen in Békéscaba, een plaatsje in Hongarije. Om te slapen was er een combinatie voorzien van kleine, familiaal uitgebate hotels, jeugdherbergen en studentenhuizen. Er zijn dus alternatieven denkbaar, maar het is gewoon moeilijk om dat praktisch te organiseren.”

En hoe ziet u uw rol in New York? Bent u politiek actief?

“Ik schrijf artikelen om de publieke opinie bewust te maken van wat er aan de gang is en ik ben actief in de anti-oorlogsbeweging. Ik ben ook actief in anti-gentrificationbewegingen zoals de ‘Harlem Tenants Council’ (HTC). Die organisatie biedt verzet tegen gentrification vanuit een klassebewustzijn. Dat spreekt mij meer aan dan andere organisaties die Harlem vooral zwart willen houden. Ik kies dus bewust voor HTC, maar houd me binnen die organisatie op de achtergrond. Ik bied mijn kennis aan en ik ga ook mee protesteren. Maar ik probeer niet mijn stempel op de organisatie te drukken. Ik wil vooral niet gezien worden als de wetenschapper die komt uitleggen hoe het moet. Ik bied in het geval van de HTC bijvoorbeeld mijn expertise aan inzake de plannen van Columbia University, die de afgelopen jaren erg agressief aan het uitbreiden is en daarmee een van de belangrijkste bedreigingen vormt voor de mensen die in Harlem wonen. Ik ken de geschiedenis van Columbia en kan makkelijker vatten wat ze wel of niet zullen proberen. Ik geef mijn mening, zij bepalen wat ze ermee doen. Zij bepalen te allen tijde de lijn van de beweging en zo hoort het ook.”

Ben Derudder is assistent bij de afdeling Sociale en Economische Geografie aan de Universiteit van Gent en redacteur van AGORA. Justus Uitermark is als promovendus verbonden aan de Amsterdamse School voor Sociaal-wetenschappelijk Onderzoek aan de Universiteit

van Amsterdam en redactieadviseur van AGORA.

Literatuurselectie

Hackworth, J. & Smith, N. (2001) The changing state of gentrification. In: Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie 92(4), pp 464-477.

Painter, J. (2003) The International Critical Geography Group. In: The International Critical Geography Group. < www.dur.ac.uk/j.m.painter/ICGG.htm > Laatst bezocht: 4 augustus 2005.

Smith, N. (1996) The new urban frontier: gentrification and the revanchist city. London: Routledge.

Smith, N. (1998) Giuliani time: the revanchist 1990s. In: Social Text 16(4), pp. 1-20.

Smith, N. (2001) Global social cleansing: postliberal revanchism and the export of zero tolerance. In: Social Justice 28(3), pp. 68-74.

Smith, N. (2002) New globalism, new urbanism: gentrification as a global urban strategy. In: Antipode 34(3), pp. 427-451.